

Türkiye Nüfusunun Tabii Artış Nisbeti

Yazan:

Ord. Prof. ÖMER CELÂL SARC

İktisat Fakültesi Dekanı

Muntazam doğum ve ölüm istatistiklerimiz mevcut olmadığından, nüfusumuzun tabii artış nisbetini, yani doğumların ölümleri aşması suretile husule gelen tezayüdün mikyasını doğrudan doğruya tesbit edebilmek imkânından maalesef mahrum bulunuyoruz. Nüfusumuzun normal çoğalma sür'atini gösteren ve dolayısıyla bütün millî hayatımız bakımından en büyük ehemmiyeti haiz olan bu nisbet hakkında bir fikir edinebilmek için, bu şartlar altında, muhtelif sayımlarda tesbit edilen nüfus miktarlarının mukayesesinden başka hemen hiçbir yol kalmamaktadır. Türkiye nüfusunun 1940 yılındaki miktarı son sayımla anlaşılmiş bulunuyor. 1927, 1935 ve 1940 yıllarında tespit edilen miktarlardan nüfusumuzun tabii artış nisbeti hakkında ne gibi neticeler çıkmaktadır?

1940 sayımının, artış nisbetinin hesabı bakımından ehemmiyetli olan bazı neticeleri, bilhassa nüfusun yaş, tâbiyet, doğum yeri ve vilâyet itibarile inkısamı henüz malûm değildir. Fakat iki seneden evvel neşri herhalde mümkün olamayacak olan bu istatistikleri beklemek-tense, meseleyi -bazı hükümlerimizi ileride tadile mecbur kalmak ihtimalini göze alarak- eldeki mutalarla şimdiden araştırmağı tercih ediyoruz. Evvelâ 1927-35 devresindeki artış nisbetini tetkik edeceğiz.

I. 1935 sayımında tespit edilen mektum nüfus:

1927 yılında 13.65 milyon olan nüfusumuz 1935 de 16.16 milyona çıkmış, yani 8 senede 2.51 milyon artmıştır. Bu, burada tatbiki pek muvafık olmayan âdi faiz hesabı ile senede binde 23.0, daha uygun olan mürekkep faiz hesabı ile ise senede binde 21.6 nisbetinde bir tezayüde tekabül eder. Maamafih nüfusun tabii artış nisbeti böyle bir hesapla bulunamaz. Zira 1927-35 arasındaki tezayütte doğumlardan başka iki ârizi âmil de rol oynamıştır. Bu ârizi âmiller, 1927 de mevcut oldukları

halde mektumı kalan birçok nüfusun ilk defa olarak 1935 sayımında kaydedilmiş ve 1927-35 devresinde memleketimizin hariçten bir hayli muhacir almış olmasıdır. Şu halde nüfusumuzun mevzuubahis devre zarfındaki tabii tezayüt nisbetini bulmak için:

a) 1927 de gizlenmiş olan nüfustan 1935 de tesbit edilebilenlerin miktarını,

b) 1927-35 devresinde hariçten Türkiye'ye ve Türkiye'den harice vâki olan nüfus hareketlerinin vüs'atini veya hiç olmazsa hariç ve dahil istikametindeki hareketlerin muhassalasım,

bulup hesaba katmak lâzımdır. İlkin mektum nüfusu gözden geçirelim.

Derhal işaret edelim ki, burada aradığımız kemiyet, 1927 sayımında mektum kalan nüfusun umum miktarı, yani 13.65 milyona ilâve edilmesi suretile Türkiye'nin 1927 yılındaki hakikî nüfus sayısını verecek olan miktar değildir. Bu miktarın tetkiklerimiz bakımından ehemmiyeti olmadığı gibi tahmini dahi imkânsızdır. Maksadımız 1927-35 arasındaki nüfus tezayüdünün ne dereceye kadar zahiri olduğunu, yani bu tezayüdün hangi kısmını ikinci sayımda nüfusun daha muntazam ve şümüllü bir surette tesbit edilmiş olmasına atfetmek lâzımgeldiğini tayin etmektir. Buna göre bizi burada ancak, *1927 yılında gizlenmiş olan nüfustan 1935 sayımında yazılabilenlerin miktarı* alâkadar edebilir. Fîlhakika mektum nüfusun ikinci sayımda kâmilten tesbit edilmiş olduğunu iddia edemeyiz. Bilâkis bu ikinci sayımda dahi nüfusun tamamının kaydedilemediğini gösteren birçok alâmetler vardır [1].

Aradığımız miktarı bulabilmek için, 1927-35 yıllarında ehemmiyetli mikyasta muhacir yerleşmemiş olduğu halde nüfusları normalin fevkinde artmış olan mmtakaları nazarı itibare almak lâzım gelir. 1935 istatistiğine göre 1927-35 devresinde bütün Türkiyede nüfus, vasatî olarak % 18.4 nisbetinde arttığı halde Şarkî Anadolu'da % 30.4, Cenubu Şarkî Anadolu'da % 23.3, Avrupa Türkiyesinde % 21.8, Karadeniz sahili vilâyetlerinde % 20.6 nisbetinde tezayüt etmiştir. Bu mmtakalardan, Avrupa Türkiye'sinde tezayüt nisbeti vasatînin bir hayli üstünde olmakla beraber, bunun sebebi, gizli nüfusun kaydedilmesi değil, Trakya'ya birçok muhacirin iskân edilmiş olmasıdır.

[1] Bu mesele hakkında müellifin şu yazısına bakınız: «1935 nüfus sayımı üzerinde tetkikler: Genç nesillerdeki erkek fazlalığı», İktisat Fakültesi Mecmuası, Numara 1, eylül 1939, sahife 20.

Diğer taraftan Şarkî Anadolu ve Cenubu Şarkî Anadolu vilâyetleri nüfusunun, dışarıdan mühim miktarda muhacir almaksızın [2] 8 sene zarfında %23.3 - %30.4 nisbetinde çoğalmış olması, bu mmtakalarda birçok gizli nüfusun yazılmış olduğuna delâlet etmektedir. Zaten coğrafi ve içtimaî vaziyetleriyle alâkadar müşkülât dolayısıyla mezkûr vilâyetlerde ilk sayımın muntazam bir surette tertip edilememiş olduğu, bütün alâkadarlarca malûmdur. Bu, Karadeniz vilâyetlerinden Çoruh, Trabzon, Giresun ve Ordu için de caridir. 1927-35 devresindeki nüfus artışı Merkezî ve Garbî Karadeniz vilâyetlerinde (Sinop, Samsun, Zonguldak, Bolu, Kastamonu) normal olduğu halde Şarktaki 4 vilâyette tamamiyle anormal bir mahiyet arz etmektedir. Çoruh, Trabzon, Giresun ve Ordu ile bilâhare lâğvedilmiş olan Artvin vilâyetinin nüfusu 1927 de 919 binden 1935 de 1.176 bine çıkmış, yani % 28,5 yükselmiştir. Muhaceretlerle alâkadar olmadığı cihetle, bu tezayüdün dahi mektum nüfustan ileri geldiği muhakkak addedilebilir.

1935 sayımında bu mmtakalarda kaydedilen mektum nüfusun takribî miktarını şöyle bir hesapla tahmin etmek mümkündür:

Mevzuubahis vilâyetlerle memleketin diğer kısımlarında nüfusun 1927 ve 1935 yıllarındaki miktarı ve artış nisbeti aşağıda gösterilmiştir:

	1927 (1000)	1935	Artış nispeti
Şarkî ve Cenubu Şarkî Anadolu ile Çoruh, Trabzon, Giresun ve Ordu vilâyetleri [3]	3057	3922	28.30%
Türkiyenin diğer kısımları	10591	12236	15.54%
Yekûn	13648	16158	18.40%

Şarkî ve Cenubu Şarkî Anadolu ile mezkûr 4 Karadeniz vilâyetindeki nüfus tezayüdünün hangi kısmının hakikî sebeplerden ve hangi kısmının mektum nüfustan ileri geldiği, doğum ve ölüm ve muhaceret istatistikleri mevcut olmadığından malûm değildir. Diğer memleketlerde yapılan bütün müşahedeler, içtimaî seviyesi düşük olan

[2] Muhtelif vilâyetlere vâki olan muhaceretler hakkındaki mütalealarımız, yabancı memleketlerde doğmuş olan nüfusun 1927 ve 1935 yıllarındaki miktarlarının mukayesesine dayanmaktadır. «Doğum yeri» tarifinin 1935 sayımında değiştirilmiş olduğu bu mukayesede bittabi gözönünde tutulmuş ve tefsirlerde lâzımgelen ihtiyat gösterilmiştir.

[3] Bu mmtakanın 1927 nüfusunun eski Artvin vilâyetinin nüfusu da ilâve edilmiştir.

mmtakalarda, doğumların ve tabii nüfus tezyüdünün müterakki mmtakalardan fazla olduğunu göstermektedir. Buna göre Şarkî ve Cenubu Şarkî Anadolu ile mevzubahs 4 Karadeniz vilâyetinde dahi nüfusun, hakikatte, Merkezi ve Garbî Anadolu'ya nazaran daha ziyade artmış olduğunu kabul etmek lâzım gelir. Ancak 1927-35 devresinde memleketin Şarkına hemen hiç muhacir gelmemiş olduğu halde Garbî ve Merkezi Anadolu hariçten bir hayli nüfus almış olup sonuncu mmtakalara ait % 15.54 nisbeti bu muhaceretlerin tesirini dahi aksetmektedir [3a]. Bundan dolayı bu nisbeti memleketin Şark taraflarına dahi tatbik ettiğimiz takdirde, Şarkın melhuz olan üstün velûdiyeti için dahi geniş bir pay ayırmış oluruz. Bu mülâhazaya dayanarak ve indî tahminlerden mümkün mertebe kaçınmak maksadile Şark için dahi % 15.54 tezyüt nisbetini kabul ediyoruz. Bu takdirde mektum nüfusun miktarı:

$$\frac{(3057+x) 115.54}{100} = 3922$$

$$x = \frac{392200}{115.54} - 3057 = 338$$

338 bin olmak lâzım gelir.

Bu adet, yalnız zikrettiğimiz mmtakalarda kaydedilen mektum nüfusa aittir ve 1927 sayımında memleketin diğer taraflarında da bazı nüfusun gizlenmiş olduğu muhakkaktır. Ancak yukarıda işaret etmiş olduğumuz veçhile, bizi alâkadar eden miktar, 1927 sayımında gizlenen nüfusun umum miktarı değil 1927 de mektum kalan nüfustan 1935 yazılanların sayısıdır. İstatistiklerde, 1935 sayımında Şarkta, hakiki nüfusun 1927 ye nazaran çok daha büyük bir yüzdesinin tesbit edilebildiğini gösteren birçok deliller bulunduğu halde, bunun memleketin diğer kısımlarında dahi vaki olduğuna delâlet eden hiçbir işaret yoktur. Bilâkis Garbî ve Merkezi Anadolu'ya ait nisbetler tamamile normal bulunmaktadır. Maamafih 1935 yılında istatistik sahasında tecrübelerimizin arttığını, ve ikinci sayımın her yerde daha büyük bir intizamla tertip edilebildiğini gözönünde tutarak 338 bin adedine Garbî ve Merkezi Anadolu'da yeniden kaydedilen mektum nüfusa mukabil bir miktar ilâve etmek belki muvafık olur. Bu düşünce ile bulduğumuz 338 bin adedini 10% kadar arttırıyor ve 1927 sayımında gizlenen nüfustan 1935 sayımında yazılabilenlerin mikta-

[3a] Garbî ve Merkezi Anadolu, bu devrede herhalde Şarktan dahi bir miktar muhacir almıştır.

rını, bütün memleket için takriben 370 bin olarak kabul ediyoruz [4].

II. 1927-35 yıllarındaki beynelmîlel nüfus hareketleri:

Mektum nüfustan sonra 1927-35 yıllarında Türkiye ile ecnebi memleketleri arasında vukubulan nüfus hareketlerini araştıralım. Bizi burada alâkadar eden nüfus hareketleri yalnız asıl muhaceretler, yani hariçte veya dahilde tavattun etmek maksadile yapılan hareketler değil, daimî, devamlı veya muvakkat bütün nüfus hareketleridir. Zira Avrupa'da olduğu gibi memleketimizde dahi sayımlar, «nüfusu hazıra» tarifine göre yapılmış, yani, ister Türkiyede yaşasın, ister Türkiye'ye bir gün için gelmiş olsun, sayım günü mevcut bulunan herkes kaydedilmiştir. Bundan dolayı Akdeniz'de yaptıkları bir seyahat esnasında Türkiye'ye uğriyan ve memleketi ziyaretleri sayım gününe tesadüf eden 100 seyyahın, nüfusumuzun miktarı üzerinde, aynen, yerleşmek üzere Türkiye'ye gelen 100 muhacir gibi müessir olduğu açıktır.

Beynelmîlel nüfus hareketleri istatistik sahasında en ileri olan memleketlerde bile muntazam ve noksansız bir surette tesbit edilememekte ve hiç bir ülkede bu hâdise hakkında tam ve kat'î istatistikler bulunmamaktadır. Bu itibarla, 1927-35 yıllarında, Türkiye ile ecnebi memleketler arasında cereyan etmiş olan türlü türlü nüfus hareketlerini, doğrudan doğruya ve bütün şümulile gösteren istatistiklere malik olmadığımızı söylemeye lüzum yoktur. Gerçi, nüfusun *doğum yeri hakkındaki istatistikler*, bize bu hususta çok yardım edebilir. Memleket haricinde doğmuş olan nüfusun, miktarındaki tahavvüllerden, beynelmîlel nüfus hareketlerinin mühim bir kısmının vüs'atini, -hem de oldukça büyük bir kat'iyetle- istidlâl etmek mümkündür. Nitekim, bu etüdümüzde, biz de, bilhassa doğum yeri istatistiklerinden istifade etmeyi düşünmüştük. Ancak nüfusun doğum yeri itibarile tasnifinde tatbik edilen usul 1935 sayımında değiştirilmiştir: Vaktile ecnebi memleketlere aitken bilâhare Türkiye'ye geçen sahalarda (meselâ Kars vilâyetinde) doğmuş olan kimseler 1927 istatistiklerinde ecnebi menşe'li olarak gösterildiği halde, 1935 istatistiklerinde Türkiye'de doğanlar zümresine ithal edilmiştir. Diğer taraftan eskiden Türkiye'ye aitken sonra memleketimizden ayrılan yer-

[4] Bu suretle nüfusun 8 sene zarfındaki filî artış nispetini 15.54 % yerine 15.3 % addetmiş oluyoruz. İktisat Vekâleti Konjonktür servisinin mektûm nüfus hakkındaki tahmini bizimkine pek yakındır. (400 bin). Bakınız: Ekonomi Bakanlığı Konjonktür servisi: «Türkiye'nin milli geliri» Ankara, 1937, sahife 16-18.

lerde dünyaya gelenler, 1927 istatistiklerinde Türkiye'li olarak tasnif edilmiş, 1935 istatistiklerinde ise ecnebi menşe'li nüfus meyanında gösterilmiştir. Haddizatinde çok yerinde ve lüzumlu olan bu metod değişiklikleri 1927 ve 1935 yıllarına ait istatistiklerin mukayesesine mâni olmakta ve beynelmilel muhaceret hareketlerinin vüs'ati hakkında pek yanlış fikirler uyandırmaktadır. Böyle bir mukayesenin bizi bu hususta ne kadar aldatabileceğimi aşağıdaki misallerden anlamak mümkündür:

1 — 1927 sayımına göre memleketimizde 182 bin Rusyalı nüfus vardı ve bunların 110 bini Kars'da, 20 bini Erzurum'da sakindi. 1935 istatistiğine nazaran Rusyalı nüfusun miktarı Kars'da 20 bine, Erzurum'da 3 bine, bütün Türkiye'de ise 70 bine inmiş, diğer taraftan Türkiye doğumlu nüfus Kars'da 94 binden 284 bine, Erzurum'da 244 binden 382 bine yükselmiştir. Bundan, 1927 den evvel Kars ve Erzurum havalisine Rusya'dan ehemmiyetli miktarda muhacir gelmiş ve bu muhacirlerin çoğunun 1927-35 devresinde memleketimizi tekrar terketmiş olduğu neticesi çıkmakta ve ayrıca Türkiye'de doğmuş olan nüfusun, 8 sene zarfında Kars vilâyetinde 3 misli, Erzurum vilâyetinde 60% nisbetinde arttığı anlaşılmaktadır. Halbuki böyle bir artışın muhal olduğunu -Kars ve Erzurum vilâyetleri hududunun arada değişmiş olmasına rağmen- tereddüt etmeksizin kabul edebileceğimiz gibi, mevzubahs devre zarfında Rusya ile Türkiye arasında istatistiğin ifade ettiği derecede geniş nüfus hareketlerinin cereyan etmemiş olduğu da muhakkaktır.

2 — 1927 istatistiğine nazaran sayım tarihinde memleketimizde mevcut yabancı menşe'li nüfusun sayısı -Kars ve Erzurum vilâyetlerinde sakın, yanlış olarak Rusyalı gösterilen 130 bin kişi de dahil olmak üzere- 435 binden ibaretti. Bu adedin, 1927 den evvel memleketimize gelen veya hicret eden nüfustan sayım tarihine kadar berhayat kalmış (ve memleketimizden tekrar ayrılmamış) olanların sayısına tekabül etmesi icap eder. Halbuki aşağıdaki mülâhazalar bu nüfusun çok daha yüksek bir miktara balığ olması lâzımgeldiğini göstermektedir:

İstatistik Umum Müdürlüğünün 1938/39 senesine ait, yeni çıkan fransızca yıllığında [5], mübadil, muhacir ve mülteci olarak mem-

[5] Petit Annuaire Statistique 1938-39, Ankara, 1940, Neşriyat numarası: 148, Sahife 72. Bu istatistik çıkmadan evvel, memleketimize vâki olan muhaceretler hakkında, eski Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın iskân kanununun müzakeresi esnasında Büyük Millet Meclisine bildirdiği bazı adetlerden başka ihisâf hiçbir malûmatımız

leketimize gelen nüfus hakkında ilk defa olarak muntazam bir istatistik intişar etmiştir. Türkiye'ye bu suretle hicret eden nüfusun bizi alâkadar eden yıllardaki miktarı aşağıda gösterilmiştir:

1923-27	505.0 bin
1928-35	217.4 »
1936-38	89.6 »

Memleketimizde sayımların hepsi ilkteşrin ayının 20-28 inci günlerinde, yani sene sonuna doğru yapılmış olduğundan, bu cetveldeki 1928-35 yılları, birinci ve ikinci sayım arasındaki devreye, 1923-27 yılları ise, birinci sayımdan evvelki zamana, aşağı yukarı tekabül eder [6]. 1923-27 yıllarında Türkiye'ye gelen muhacirlerin bir kısmı, şüphesiz, ilk sayımın yapıldığı tarihe kadar ölmüştür [7]. Ölüm nisbetini % 1,5 olarak kabul edersek bu vefiyatın takriben 24 bine balığ olması, yani, mezkûr muhacirlerden 481 bin kişinin sayım tarihinde berhayat bulunması icap ederdi. Sayımın hakikatte sene sonundan 2 ay evvel tertip edildiğini ve 1927 yılma ait muhacirlerin, hepsinin herhalde bu tarihte daha memlekete girmemiş olduğunu hesaba katarak mevzubahs miktarı 475 bin farzedebiliriz. Maamafih burada, memleketimize 1923 ten evvel gelmiş olan muhacirleri de nazarı itibara almak lâzımdır. Bunların ve aralarında 1927 ye kadar berhayat kalmış olanların sayısı meçhulse de, sayım günü hayatta bulunanların 250 binden az olmasına ihtimal vermiyoruz. Şu halde, 1927 de memleketimizde yabancı menşeli 725 bin kadar nüfusun bulunması lâzımgelirdi. Halbuki bilfiil tesbit edilenlerin miktarı, yukarıda zikredilmiş olduğu gibi, yalnız 435 bindir.

Bu vaziyet, doğum yeri istatistiklerinden istifade etmemize imkân bırakmamakta ve nüfusumuzun 1927-35 yıllarındaki beynelmilel

---

yoktu: Eski Vekil, Meclisin 11/XI/1934 tarihli içtımamda yaptığı beyanatta, 1/VI/1923 - 1/XI/1934 devresinde memleketimize 644 bin muhacir geldiğini söylemiş ve bu muhacirlere verilen arazi ve evler hakkında dahi adetler zikretmiştir. 12/XI/1934 tarihli Cumhuriyet gazetesindeki yazıya bakınız.

[6] Aksi tasrih edilmemiş olduğundan, cetveldeki yılları takvim senesi olarak kabul ediyoruz.

[7] Burada muhacirler arasında vukubulan doğumları da itibara almağa lüzum yoktur. Zira dünyaya gelen çocuklar, istatistiklerde yabancı menşeli nüfus kategorisine değil, yerli nüfus kategorisine girer. Yani muhacirlerin sayısını ölümler azalttığı halde doğumlar arttırmaz. Geldikten sonra memleketten tekrar ayrılan muhacirler de, kale alınmağa değer bir miktara balığ olamayacağından, hesaba katılmamıştır.

hareketlerini tayin için, bizi, başka bir yol aramıya mecbur etmektedir.

III. Türk tabiiyetinde ve Türk soyundan olan nüfusun hareketleri:

1927-35 devresinde Türkiye ile ecnebi memleketler arasında cereyan eden nüfus hareketlerini 3 grupta mütalea etmek muvafık olur:

- 1 — Türk tabiiyetinde ve Türk soyundan olan nüfusun hareketleri;
- 2 — Türkiye tabiiyetindeki gayri müslimlerin hareketleri;
- 3 — Ecnebi tabiiyetindeki nüfusun hareketleri.

Evvelâ, Türk tabiiyetinde ve Türk soyundan olan nüfusun hareketlerini araştıralım: Bu nüfusu iki kategoriye bölebiliriz:

A) Ötedenberi Türk tâbiyetinde olanlar,

B) Bidayette ecnebi tâbiyetinde iken 1927-35 yıllarında yerleşmek üzere memleketimize gelen ve burada Türk tâbiyetini ihraz edenler,

A) İstatistiklerde, A kategorisine mensup nüfusun 1927-35 yıllarındaki beynelmilel hareketlerinin vüs'atini tahmine medar olabilecek hiçbir karine olmadığımızdan, hükümlerimizi yalnız umumî mülâhazalara istinat ettirmek mecburiyetinde bulunuyoruz. Bahse mevzu olan nüfusun 1927-35 devresinde dahilden harice ve hariçten dahile doğru yaptıkları hareketler herhalde mahdut kalmış ve kale alınmağa değer bir farkla neticelenmemiştir. Filhakika Türk soyuna mensup nüfustan tavattun etmek üzere harice gidenler umumiyetle pek azdır. Gerçi İstatistik Umum Müdürlüğünün yeni neşrettiği bir istatistikten [8] ecnebi memleketlerinde Türk tâbiyetini haiz 233 bin nüfusun bulunduğu anlaşılmakta ise de bunların umumiyetle Türk soyundan olmadığı ve Türk soyundan olanların çoğunun, mevzubahis memleketlerde mutavattm bulunmayıp muvakkaten bu memleketlerde ikamet ettiği muhakkaktır. Bundan dolayı tetkik ettiğimiz kategoriye mensup olup 1927 yılından evvel hariçte yerleşmiş olan nüfusun hepsi 1927-35 devresinde memleketimize dönmüş olsa bile, bu keyfiyet mühim bir giriş hareketine meydan vermiş olamaz. Zaten böyle bir hareketin vukubulduğunu gösteren bir işaret de yoktur.

Mevzubahis kategoriye mensup nüfusun beynelmilel hareketleri,

[8] 5 numaralı notta zikredilen eser, sahife 62.

daha ziyade iş, tahsil ve istirahat gibi maksatlarla yapılan seyahatlere inhisar etmekte ve iktisadî ve içtimâî sebepler dolayısıyla, bu seyahatlere iştirak edenlerin sayısı da pek ehemmiyetsiz bir miktara baliğ olmaktadır. Maamafih 1927-35 yıllarında tahsil, iş vesaire için harice giden Türklerin eskiye nazaran biraz artmış olması muhtemeldir. Bu mülâhaza ile tetkik ettiğimiz zümreye dahil nüfustan 1927-35 devresinde memleketimizden çıkmış olanların, girenlere nazaran birkaç bin kadar fazla olduğunu kabul edebiliriz. Fakat bu, burada ihmal edilebilecek derecede küçük olan bir miktardır.

B) B kategorisine gelince: Memleketimize hicret ederek Türk tâbiyetine giren kimselerin tekrar Türkiyeden ayrılmış olmaları melhuz olmadığına göre, bu kategoriye ait nüfusun hareketleri belki münhasıran hariçten dahile doğru cereyan etmiştir. İstatistik Umum Müdürlüğünün yukarıda zikrettiğimiz tablosu, mezkûr hareketlerin vüs'atini, azçok ifade etmektedir: 1927 ve 1935 yılları arasındaki 8 senelik devrede mübadil muhacir ve mülteci olarak memleketimize gelen (ve iskân kanunu mucibince Türkiyeye girmelerile tâbiyetimize alınan) nüfusun sayısı 217.4 bindir. Maamafih bu adedin hakikatin biraz dununda bulunması muhtemeldir. Filhakika tecrübeler bu gibi istatistiklerin daima eksik kaldığını gösterdiği gibi, 217.4 bin adedi, muhacir sıfatıyla gelmemiş olan, fakat bilâhare vatandaşlık kanunu mucibince Türkiye tâbiyetini ihraz eden nüfusa zaten şamil bulunmamaktadır. Bu adedin, hattâ bütün muhacir ve mültecilere değil, bunlardan yalnız iskân yardımı görmüş olanlara taallûk etmesi bile ihtimal dahilindedir (Maamafih doğruluğundan emin olmadığımız için, bu ihtimali buradaki mütalealarımıza esas ittihaz etmiyoruz). Bu sebepler dolayısıyla ecnebi memleketlerindeki Türk azlıklarına mensup olup Türkiye'ye hicret ve tabiiyetimizi ihraz eden nüfusun miktarını 230 bin olarak kabul ediyoruz.

IV. Türk tabiiyetindeki gayri müslimlerin ve ecnebilerin beynelmilel hareketleri:

Nüfusumuz tabiiyet ve din itibarile kombinezonlu bir tasnife tâbi tutulmamış olduğundan, gayri müslimlerin hangi kısmının Türk ve hangi kısmının ecnebi tabiiyetinde olduğu malûm değildir. Maamafih Türk tabiiyetinde bulunanların 1927 ve 1935 yıllarında takribî miktarını şöyle bir ameliye ile tahmin etmek mümkündür:

1927 de Türkiye'de 360 bin gayri müslim nüfus mevcuttu. Diğer taraftan ecnebi tabiiyetindeki nüfus 85.8 bine baliğ oluyor ve bunla-

rın 11.8 bini müslim memleketler (Afganistan, Mısır, Irak, İran, Suriye, Arnavutluk) tabiiyetinde, mütebaki 74 bini gayri müslim devletler tabiiyetinde bulunuyordu. Bittabi müslim memleketler tabiiyetindeki nüfus arasında gayri müslimler bulunduğu gibi, gayri müslim memleketler tabiiyetindeki nüfus arasında da müslimler vardır. Ancak bunların (müslim memleketler tebaasından olan gayri müslimlerle, gayri müslim memleketler tabiiyetindeki müslimlerin) miktarca azçok birbirine tekabül ettiği tahmin olunabilir. Bu suretle Türkiye'de mevcut gayri müslim nüfusun yekûnundan (360 bin), gayri müslim memleketler tabiiyetindeki nüfusu (74 bin) indirmekle, Türk tabiiyetindeki gayri müslimlerin takribi miktarı elde edilmiş olur: Bu miktar 286 bindir. Aynı ameliyeyi 1935 sayımında elde edilen adetlere tatbik edersek, Türk tabiiyetindeki gayri müslimlerin 1935 yılında 271 bine baliğ olduğu neticesine varırız [9]. Şu halde tetkik ettiğimiz zümrenin miktarı 8 sene zarfında 286 binden 271 bine inmiştir. İhtidaların mühim bir rol oynamış olması melhuz bulunmadığından ve memleketimizde ikamet eden kimselerin ikametleri esnasında Türk tabiiyetinden çıkmış olmaları da mevzuubahis olamayacağından, bu azalmayı Türkiye'den harice müteveccih nüfus hareketlerine atfetmek lâzımdır. Memleketten ayrılanların miktarına gelince, bu miktar herhalde 286 binle 271 bin arasındaki farktan daha fazla olacaktır. Zira çıkanlardan bir kısmının yerlerinin, Türkiye'de kalanların dünyaya getirdikleri çocuklarla doldurulmuş olduğu açıktır. Türk tabiiyetindeki gayri müslim nüfusun tabii artış nisbetinin % 1 olduğunu ve muhaceret hareketlerinin 8 senelik devre zarfında mütemadi ve tedricî bir surette cereyan ettiğini farzederek, basit bir hesap ameliyesi ile, 1927-35 yıllarında Türkiye'yi terkedenlerin miktarını bulabiliriz [10]. Bu miktar 37.5 bindir.

Aynı ameliye ile ecnebi nüfusun hareketlerinin muhassalasını dahi tayin edebiliriz. Memleketimizdeki ecnebilerin adedi 1927 de 85.8 binden 1935 de 53.5 bine inmiştir. 1927 de Türkiye'de bulunan ecnebilerden 500 kişinin aradaki devre zarfında tabiiyetimize girdiğini farzederek 1935 yılı mevcuduna 53.5 bin yerine 54 bin diyelim ve mü-

[9] 1935 de Türkiye'de mevcut gayri müslim nüfusun yekûnu	318.4 bin
• " gayri müslim memleketler tabiiyetinde bulunan nüfus	47.4 bin
	271.0

[10] Tatbik ettiğimiz formül şudur: $y(t) = y_0 e^{(a-b)t}$

(y_0): 1927 nüfusu, $y(t)$: 1935 nüfusu, (a): tabii tezyüt nisbeti, (b): memleketten çıkanların (girenlerle çıkanlar arasındaki farkın) nüfusa nisbetidir.

şahedeler ecnebilerin tabii artış nisbetinin yerli nüfusa nazaran daha az olduğunu gösterdiğinden, bu sefer % 0.8 nisbetini tatbik edelim. Buna göre 1927-35 yıllarında memleketimizden ayrılan ecnebilerin 36.5 bine baliğ olması lâzım gelir. Her iki adedi de çıkanların mutlak miktarı olarak değil, çıkanlarla girenler arasındaki fark olarak telâkki etmek icap eder.

V. 1927-35 devresindeki tabii artış nisbeti:

Şu halde 1927-35 devresinde memleketimiz, Türk tabiiyetinde ve Türk soyundan olan nüfusun beynelmilel hareketleri neticesinde hariçten 230 bin nüfus kazanmış, buna mukabil gayri müslimlerin hareketleri neticesinde 37.5 bin, ecnebilerin hareketleri neticesinde ise 36.5 bin nüfus kaybetmiştir. Buna göre memleketin safi kazancı 156 bin nüfustur. Ancak bu 156 bin kişi, Türkiye nüfusunun miktarı üzerinde yalnız şahıslarile değil, aynı zamanda memlekete geldikten sonra dünyaya getirdikleri çocuklarla dahi müessir olmuştur. Eğer bu kütlelerin tabii tezayüt nisbeti senede %1.5 olursa, 8 yıl zarfında dünyaya gelen çocukların yine aynı kütlede vâki olan ölümleri 11-12 bin kadar aşmış olması icap eder ve muhaceret hareketlerinin memleketimize temin ettiği kazanç takriben 168 bine çıkar. Bu miktarı ve 370 bin tahmin etmiş olduğumuz mektum nüfusu esas ittihaz etmek şu retile bulunan tabii artış nisbeti:

$$\sqrt[8]{\frac{15.99}{14.018}} - 1 = \text{‰} 16,58 \text{ dir.}$$

Bu hesabın dayandığı unsurların tahmininde çok ihtiyatlı davranmağa çalışmış olmamıza rağmen bazı tahminlerimizin, hususile mektum nüfusla Türkiye'ye gelen Türk muhacirlerinin sayısına ait olanların, hakikate tamamilen uygun olmamaları bittabi mümkündür. Filhakika 1935 sayımında kaydedilen mektum nüfus için bidayette 338 bin adedi bulmuş olduğumuz halde, Garbî ve Merkezi Anadolu-da dahi bazı gizli nüfusun yazılmış olduğunu farzederek bu adedi 370 bine çıkartmıştık. Bu faraziye her ne kadar makulsa da hakikati ispat edilmiş değildir. Diğer taraftan, İktisat Vekâleti Konjonktür Servisi mektum nüfusu 400 bin tahmin etmektedir. İstatistiklerimize nazaran 217.4 binden ibaret olan Türk muhacirlerinin miktarı burada 230 bin olarak hesaba katılmıştır; bu miktarın 230 binden de fazla olması, meselâ 250 bini bulması da muhal değildir.

Nüfusumuzun tabii artış nisbetinin bu muhtelif ihtimallerin herbirine göre hangi miktara baliğ olduğu aşağıda gösterilmiştir:

Mektum nüfus (bin)	338	338	338	370	370	370	400	400	400
Türk muhacirler (bin)	217	230	250	217	230	250	217	230	250
Tezayüt nisbeti (binde)	16.99	16.88	16.72	16.70	16.58	16.42	16.43	16.32	16.16

1927-35 devresindeki tabii artış nisbetinin

0/oo 16.16 — 0/oo 16.99

suretinde ifadesi şüphesiz daha emin olur.

VI. 1935-40 devresindeki tabii artış nisbeti:

1940 sayımında tesbit edilen nüfusun miktarı, neşredilen muvakkat rakamlara göre 17.87 milyondur. Sayımın henüz başka hiçbir neticesi intişar etmemiştir. Bundan dolayı artış nisbetinin hesabında itibare alınması lâzım gelen unsurların bir kısmı hakkında, adetlere müstenit tahminler yapmağa imkân bulunmayıp varacağımız netice kat'i olamayacak ve tafsilâtli istatistiklerin neşrinden sonra belki bu neticeyi tadile zaruret hasıl olacaktır.

Nüfusumuzun 1935-40 devresindeki tabii artış nisbetini hesap ederken 4 ârizî âmili itibare almamız lâzımdır:

1 — Hatay'ın nüfusu: Takriben 210 bin [11].

2 — 35 bin kadar tahmin edilen Erzincan felâketi kurbanları.

3 — 1935 sayımında mektum kalan nüfustan bu sefer tesbit edilebilenlerin sayısı.

1935 sayımında, evvelki tahrirde gizlenmiş olan birçok nüfus kaydedilmiş olmakla beraber bütün mektum nüfusun tesbit edilmiş olduğu iddia edilemez. Bilâkis başka bir yazımızda izah etmiş olduğumuz gibi [12], muhtelif mülâhazalardan ve hattâ bizzat istatistiklerden, 1935 sayımında dahi nüfusumuzun tamamının kaydedilememiş olduğu neticesi çıkmaktadır. Tetkiklerimize göre ikinci sayımda yazılamamış olan nüfusun hiç olmazsa 120-150 bin raddesinde bulunması icap eder. Bütün müşahedeler, sayımlar tekerrür ettikçe, bunların sıhhat ve tamamlık derecesinin arttığını göstermektedir. Bundan

[11] İstatistik Umum Müdürü Celâl Aybar'ın, bu nüshada intişar eden etüdünde zikrettiği bazı adetlerden, Hatay nüfusunun 217 bine baliğ olduğu neticesi çıkmaktadır. 67 ve 68 inci sahifelerle bakınız.

[12] 1 numaralı nota bakınız.

dolayı üçüncü sayımda hakikî nüfusumuzun 1935 e nazaran daha büyük bir yüzdesinin tesbit edilmiş olduğunu, yani 1935-40 yıllarındaki nüfus nüfus tezayüdünün dahi kısmen mektum nüfustan ileri geldiğini kabul etmek lâzım gelir. Bu nüfusun miktarını tahmine elverişli hiçbir esasa malik bulunmuyoruz. Maamafih bu sefer kaydedilen mektum nüfusun evvelki devreye nazaran çok az olduğu muhakkaktır. Bu hususta iki ihtimali itibare alacağız: Mektum nüfusun 50 bin veya 100 bin olması ihtimallerini.

4 — Beynelmilel nüfus hareketleri.

İstatistik Umum Müdürlüğünün yukarıda zikrettiğimiz cetvelinden, ecnebi memleketlerindeki Türk unsurlarının memleketimize muhaceretinin 1935 yılından sonra dahi devam ettiği ve hattâ biraz artmış olduğu anlaşılmaktadır. 1927-38 yıllarına ait rakamlar aşağıda gösterilmiştir:

Türkiye'ye gelen muhacir, mülteci ve mübadiller
(1000)

1927	27.2	1931	11.6	1935	50.7
28	40.6	32	11.6	36	33.1
29	19.1	33	25.7	37	26.8
30	14.0	34	34.1	38	29.7

Diğer taraftan ecnebilerin ve Türk tabiiyetindeki gayri müslimlerin Türkiye'den harice müteveccih hareketleri, müşahedelerimize nazaran 1927-35 devresinde durmuş, hattâ bu devrede memlekete giren ecnebiler, çıkanlardan ihtimal ki fazla bulunmuştur. Ayrıca, hariçte ikamet eden Türklerin bir çoğu da, halihazır vaziyeti dolayısıyla son sayımdan evvel memleketimize dönmüştür. Eğer hariçteki Türk azlıklarına mensup nüfusun Türkiye'ye muhaceretinin eski seviyesini muhafaza ettiğini, Türkiyeli Türklerle ecnebilerin beynelmilel hareketlerinin memleketimizin 20 bin nüfus kazanması neticelenmiş olduğunu ve gayri müslimlerin giriş ve çıkış hareketleri arasında fark bulunmadığını farzederek, 1935-40 yıllarında hariçten aldığımız nüfus miktarının:

$$\frac{230 \times 5}{8} + 20 = 164 \text{ bin}$$

olması lâzım gelir. Bu nüfusun 5 senelik tabii artışını da hesaba kattığımız takdirde, Türkiye'nin mevzu bahis devrede beynelmilel nüfus hareketlerinden temin ettiği kazanç 172 bine balığ olur. Maamafih

ihtiyatlı olmak için burada dahi ikinci bir şıkkı gözönünde bulundurup muhaceret hareketlerinden kazancımızın 120 bin nüfustan ibaret olması ihtimalini de derpiş edeceğiz.

Artış nisbetinin bu muhtelif ihtimallere göre miktarı aşağıda gösterilmiştir:

[Hatay nüfusile muhaceretlerin miktarı 1940 nüfusundan indirilmiş, diğer taraftan Erzincan zelzelesinde ölenler bu nüfusa ilâve edilmiştir. Mektum nüfus 1935 nüfusuna zammolunmuştur.]

Mektum nüfusun miktarı (bin)	100	100	50	50
Muhaceretlerden mütevellit kazanç (bin)	120	172	120	172
Artış nisbeti (binde)	15.7	15.1	16.33	15.72

Şu halde nüfusumuzun 1935 - 40 devresindeki artış nisbeti 15.1 — 16.33 0/oo arasındadır.

VII. Netice:

Tetkiklerimizden çıkan neticeye göre 1935 - 40 yıllarındaki artış nisbeti (15.1-16.33 0/oo), evvelki devreye ait nisbete (16.16-16.99 0/oo) çok yakın olmakla beraber bunun biraz dununda kalmaktadır. Tecrübeler, nüfusun tabii artış nisbetinin fevkalâde hâdiseler zuhur etmediği takdirde mühim tahavvüllere uğramadığını ve uzunca müddet ayni seviyeyi muhafaza ettiğini göstermektedir. Bundan dolayı iki devre için bulduğumuz nisbetler arasında pek az fark olmasını, tahminlerimizin doğruluğunu teyit eden bir delil addedebiliriz. Diğer taraftan 1935 - 40 devresinde müşahede ettiğimiz hafif sukut dahi, kolayca izahı mümkün olan, normal ve hattâ memul bir hâdiseye teşkil etmektedir:

Nüfusumuzun yaş itibarile terekübünde takriben 1933 - 34 yıllarındanberi mühim bir tahavvül vaki olmaktadır. 1912 - 22 arasındaki harp yıllarında dünyaya gelen nesiller, aşağı yukarı 1933 - 34 den itibaren, çocuk yapma ve doğum bakımından Türkiyede her halde en mühim olan, 20 - 22 yaşlarına girmeğe başlamışlardır. Harp nesillerine mensup nüfusun miktarı eski sulh yıllarında (meselâ 1910 ve 1911 de) dünyaya gelmiş ve 1933-34 den evvel ve 20-22 yaşma varmış olan nesillere nazaran pek azdır. Bundan dolayı bu hâdiseye, doğumların en mühim kısmının neşet ettiği zümreyi küçültmüş ve bilvasıta velûdiyetin azalması ile hiç alâkadar olmaksızın doğumları da düşürmüştür. Bunun doğumlar üzerinde icra ettiği tesirleri, 1935

yılma ait nüfus istatistiğinde dahi müşahede etmek mümkündür. 0 - 1, 1, 2, 3, 4, 5 ve 6 yaşındaki çocukların 1935 yılındaki miktarı aşağıda gösterilmiştir:

0 - 1 yaşında	493 bin
1 »	480 »
2 »	634 »
3 »	590 »
4 »	542 »
5 »	566 »
6 »	496 »

Normal olarak en küçük yaştaki nüfusun âzamî olması ve yaş ilerledikçe nüfus miktarının azalması icap ederken bu cetvelden görüleceği veçhile, bizde, 1935 yılında, 2, 3, 4, 5, ve hattâ 6 yaşındaki çocukların sayısı, 0 - 1 ve 1 yaşındakilerin miktarını hayli aşmaktadır. Gerçi yaşları küçültülmüş olan ve hakikatte daha büyük yaşlara mensup bulunan unsurlar, istatistiğin 2 - 6 yaşında olarak gösterdiği nüfus arasında, 0 - 1 ve 1 sınıflarında olduğundan daha yüksek bir nisbete baliğ olabilir. Fakat 0 - 1 ve 1 yaşındaki çocukların sayısındaki noksanlığı yalnız bu suretle izah etmek mümkün olmayıp bunu, sayıma takaddüm eden iki yıl içinde (yani sayım 20/X/1935 de yapılmış olduğuna göre 20/X/1933 - 20/X/1935 devresinde) doğumların, daha evvelki zamana nazaran mühim surette azalmış olmasına atfetmek lâzımgelir. Doğumların ânî sukutu da, harbe iştirak eden bütün memleketlerde yapılmış olan müşahedelere göre, ancak harp nesillerinin zürriyet çağına girmelerile alâkadar bulunabilir.

İmdi 1935 - 40 yıllarında diğer harp nesilleri dahi 20 - 22 yaşma girmiş, buna mukabil ilk harp nesillerine mensup olanlar daha yüksek yaşlara doğru ilerliyerek bu yaşlarda sulh nesillerinin yerine geçmiştir. Bundan dolayı mevzubahs devre zarfında 20 - 22 yaşmdakilerin miktarı 1934 - 35 e nazaran değişmemiş olsa bile, doğum hâdisesinde rol oynayan diğer yaşların, (hususile 23 - 27 yaşlarının) mevcudu azalmış, yani çocuk yapan zümre, hey'eti umumiye itibarile herhalde küçülmekte devam etmiştir. Bunun ise doğumların 1935 - 40 yıllarında daha ziyade gerilemesini mucip olduğu açıktır.

Bu izahattan anlaşılacağı gibi, nüfusumuzun tabii artış nisbetinin 1935 - 40 devresinde hafifçe gerilemiş olmasında şaşılacak hiçbir şey yoktur. Denilebilir ki, dikkati calip olan nokta, nisbetin eski seviyesini muhafaza etmemesi değil, bu kadar az düşmüş olmasıdır.

Bu cihet belki şu suretle izah edilebilir: Doğumların azalması, çocuk vefiyatını da miktar itibarile indirmiş, yani doğumlarla mütevaziyen ölümler de sukut ederek hâdisenin menfi tesirleri bir dereceye kadar telâfi edilebilmiştir. Memleketin hıfzıssıhha şartlarında son yıllarda kaydedilen terakkilerin dahi, umumî ölüm kesretini azaltmak suretile, burada rol oynamış olup olmadığını tahkike, mevcut vesikalar maalesef kâfi değildir.

Hulâsa, nüfusumuzun artış nisbetindeki hafif gerileme, ölümlerin çoğalması veya velûdiyetin azalması ile alâkadar olmayıp bunda endişeyi mucip olabilecek hiçbir şey yoktur. Nüfusumuzun velûdiyeti çok yüksek olan seviyesini herhalde hâlâ muhafaza etmekte ve 1935 - 40 devresinde ölümlerin çoğalmış olması değil, bilâkis azalmış olması muhtemel bulunmaktadır. Son sayım neticesinin ilânından sonra gerçi buna makûs bazı mütalealar işitilmiştir. Fakat mektum nüfus ve muhaceretler hesaba katılmadan ve harp nesillerinin zürriyet yaşma gelmeleri dolayısıyla nüfusumuzun bünyesinde vâki olan tahavvüller itibara alınmadan ileri sürülmüş olan bu mütalealar ilmî bir esasa dayanmamaktadır.
